

ЖАНРОВА ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМ ДЕРЖАВНОГО РАДІОМОВЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ (1945–1995 рр.)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 23.

УДК 654.191 (477.87)

Улиганець М. Жанрова еволюція програм державного радіомовлення Закарпаття (1945-1995 рр.); стор. 9; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано процес жанрової еволюції програм обласної радіокомпанії Закарпаття.

Ключові слова: радіо, телебачення, ефір, редакція, жанр, тематичне наповнення.

Summary. The article is devoted to the investigation and analysis of the process of the genre evolution of the programs of Transcarpathian Regional Radio Company.

Key words: radio, television, air, editorial office, genre, thematic filling.

Жанр як усталений тип твору, який склався історично, відрізняється особливим способом освоєння життєвого матеріалу та характеризується чіткими ознаками структури, на думку В. Лизанчука, насамперед, важливий для журналіста, адже від способу викладу думки залежить рівень зацікавленості аудиторії [8, с.220-221]. Слухачі надають значення не жанру радіоматеріалу, а оцінюють інформацію за категоріями «цікаво» чи «не цікаво». Відтак, щоб привернути увагу слухача авторіві потрібно добре знати особливості та можливості того засобу масової інформації, в якому він працює, адже ефективність радіомовлення значною мірою залежить від журналістської майстерності. Із якою метою, у якому векторі, на скільки швидко та з якими наслідками відбувалося розширення жанрової палітри програм закарпатського радіо в період із 1945 по 1995 рік – предмет нашого наукового дослідження.

Оскільки Закарпаття тривалий час було у складі Чехословаччини й увійшло до УРСР лише в 1944 році, на території України ця область була однією з останніх, на якій проводилася державна радіофікація. Розвиток електронних засобів масової інформації Закарпатської області розпочався через двадцять років після випуску першої передачі Українського радіо в тодішній столиці УРСР Харкові та через тридцять років після створення Республіканського радіокомітету в Києві. Нова влада намагалася якнайшвидше завершити соціалістичну перебудову приєднаних земель і привести західних українців у відповідність із радянською системою та їхніми співвітчизниками, зокрема й завдяки новому засобу масової комунікації, тому запровадження радіомовлення на Закарпатті було інтенсивнішим, ніж в інших областях. Свідченням цього є той факт, що протягом 1945 року на території області було створено чотирнадцять радіовузлів та тридцять шість вуличних динаміків [15, арк. 3].

Зважаючи на те, що Закарпатська область – прикордонний багатонаціональний край, підхід до інформаційного впливу на населення був відмінним від тих ідеологічно-пропагандистських методів, які застосовували на решті території

українських земель. Жанровій еволюції програм державного радіомовлення Закарпаття сприяло, по-перше, прагнення нової влади в максимально короткий термін перетворити радіо на ефективний засіб впливу на населення, по-друге, прикордонне розташування краю та іноземні станції, які впливали на інформаційний продукт закарпатського радіомовлення. Натомість відсутність досвіду роботи в сфері електронних ЗМІ серед працівників радіокомітету Закарпаття гальмувала процес жанрової еволюції програм.

Закарпатський радіокомітет було створено в жовтні 1945 року, у листопаді прозвучала перша програма, яка за жанром була радіовиступом представників інтелігенції краю, котрі «ділилися своєю радістю у зв'язку з возз'єднанням Закарпаття з УРСР». У структурі Комітету радіоінформації при Виконавчому комітеті Закарпатської обласної ради депутатів робітників була тільки одна редакція «Останніх вістей», колектив якої готував до ефіру газетні замітки, а не радіоповідомлення, та виступи посадовців. Інформація, яка звучала з радіоприймачів, не була адаптована до аудіосприймання: містила складні мовленнєві конструкції, штампи та інколи навіть орфоепічні помилки. На якості інформаційного продукту позначилася відсутність належного технічного оснащення радіокомітету та нестача досвіду роботи працівників у сфері електронних ЗМІ.

Редактори послуговувалися переважно жанровими різновидами друкованих видань, не враховуючи особливостей електронних ЗМІ. «Будь-яка фраза газетного повідомлення, зазвичай, перевищує 15-20 слів і може містити кілька думок. Під час підготовки такої інформації для радіоефіру з одного складного речення будують кілька простих, уникаючи дієприкметникових та дієприслівникових зворотів, розгорнутих підрядних речень. Кожна наступна фраза радіоповідомлення повинна логічно продовжувати попередню» [8, с.260]. Цих правил в ефірі закарпатського радіо, зазвичай, не дотримувалися, що значно ускладнювало сприйняття повідомлення слухачем, однак навіть такий медіапродукт приваблював аудиторію, адже радіо було новим джерелом інформації. «Галю слуха-

ли цілими селами, її слова переповідали сусідам, кожній її фразі беззастережно вірили й вважали, що по радіо ніколи не говорять неправди»[7].

У структурі радіокомітету Закарпаття друга редакція була створена в 1946 році, її функція – посилення ідеологічної пропаганди. Новостворена редакція «Суспільно-політичних передач» інформувала про вибори до Верховної Ради СРСР, святкування першої річниці возз'єднання Закарпатської України з УРСР, роботу вечірніх шкіл, розвиток торгівлі й освіти та про українських буржуазних націоналістів. Для висвітлення цих подій журналісти продовжували послуговуватися переважно такими жанрами, як радіозвіт, радіовиступ та радіоогляд, рідше використовували газетні матеріали, частіше готували власний інформаційний продукт.

За підсумками діяльності закарпатського осередку, Комітет радіофікації та радіомовлення при Раді Міністрів УРСР дійшов таких висновків: «Штат облрадіокомітету повністю укомплектовано працівниками, які правильно організують місцеве радіомовлення, показуючи головним чином відбудову й розвиток господарств, культуру Закарпаття, радість вільного життя трудящих області в зв'язку з возз'єднанням із Радянською Україною, пропагуючи величезні завдання, які поставлені новим п'ятирічним планом відбудови й розвитку народного господарства» [15, арк.3]. Поряд із перевагами Комітет радіофікації та радіомовлення при Раді Міністрів УРСР зауважив і недоліки в роботі Закарпатського облрадіокомітету, зокрема: «Не висвітлюється життя всіх округ області... Мало випусків, у яких популярно, доступно для місцевого слухача мовою розказується про переваги соціалістичного ладу... Облрадіокомітет ще не спромігся широко залучити до виступів перед мікрофоном передових людей області... Із 14 радіовузлів області 5 не працюють. Радіовузли Волового, Волівця, Хуста, Севлюша (нині Виноградова) через неуккомплектованість задовільною радіоприймальною апаратурою працюють із перебоями... Радіофікація по дротах проводиться органами міністерства зв'язку незадовільно. За 8 місяців в області встановлено лише 545 точок та 36 вуличних динаміків... Недостатня кількість передач на сільськогосподарську, науково-популярну та молодіжну тематику (за 5 місяців відбулося лише 8 сільськогосподарських, 5 науково-популярних та 4 передачі для молоді)» [15, арк.9].

Не зважаючи на структурний, тематичний та жанровий поступ радіомовлення Закарпаття, Комітет радіофікації та радіомовлення при Раді Міністрів УРСР поставив перед обласним осередком завдання розширити цільову аудиторію, у тому числі й шляхом пошуку нових форм висвітлення інформації: «Забезпечити обласний випуск «Останніх вістей» українською мовою щоденно, окрім неділі та четверга. Створювати громадсько-політичні передачі українською й російською мовою, включаючи один раз на тиждень передачі для молоді. Організувати огляд обласних газет (українською, російською та угорською мовами в дні ви-

ходу газет). Транслювати літературно-драматичні передачі українською та російською мовами один раз на тиждень та передачі для дітей, а ще розміщувати в радіоефірі платні інформації та оголошення» [15, арк.15]. На цьому етапі завоювати увагу закарпатського слухача намагалися, насамперед, завдяки розширенню тематичного наповнення програм, значення жанрам радіопрограм як ефективному засобу впливу на слухача не надавали.

В історії Закарпатського обласного радіокомітету 1950 рік ознаменувався посиленням уваги до культурно-освітніх процесів краю. Була створена третя редакція — «Літературно-музичних передач», що транслювала радіомонтажі звітних концертів Закарпатського народного хору в Москві, програми про творчість самодіяльних композиторів та музично обдаровану молоддь області. Місцеве мовлення щодня транслювалося впродовж години та сорока хвилин, і в його програму входили: огляд обласних газет (щодня, крім понеділка), матеріали угорськомовної газети «Kárpáti igaz szó» («Карпати і газ со», «Карпатське слово правди»), статті, радіорепортажі, виступи на суспільно-політичні, сільськогосподарські та культурницькі теми, «Останні вісті» (щодня), театр біля мікрофону, передачі для молоді (один раз на тиждень), літературні програми, концерти (чотири рази на тиждень). Увесь інший час технічні засоби Закарпаття використовувалися для транслювання передач із Москви та Києва. Посилення уваги закарпатського радіо до культурно-освітніх процесів краю позитивно позначилося на розширенні жанрової палітри програм, особливу популярність серед слухачів завоювали літературно-художні радіорепортажі.

Ураховавши особливості багатонаціонального краю, у 1950 році започаткували багатомовний ефір державного радіо Закарпаття. Обласний радіокомітет звернувся до Комітету радіофікації та радіомовлення при Раді Міністрів УРСР із проханням скоротити тривалість передач українською мовою та включити в мережу тих округів, де проживало багато угорців (Мукачівський, Виноградівський, Берегівський та Ужгородський округ), московські радіопрограми, які передавалися для Угорщини. Завдяки цим програмам закарпатський радіоефір поповнили нові інформаційні та аналітичні жанри, зокрема радіоінтерв'ю та радіокоментар. Серед різновидів радіоінтерв'ю переважали офіційні, або протокольні, характерною особливістю яких була не індивідуальна думка конкретної особи, а партійна позиція. У цей період був значно розширений штат працівників закарпатського радіо, що також позитивно позначилося на ефективності роботи та якості інформаційного продукту.

У 1951 році в структурі Закарпатського радіокомітету почала функціонувати редакція «Молодіжних передач», яка готувала програми про роботу комсомольських організацій, трудові успіхи, навчання та дозвілля молодих людей, підготовку

до Всесвітнього фестивалю молоді. Як і мистецька, рекакція «Молодіжних передач» для висвітлення вагомих подій використовувала переважно жанр радіорепортажу, який дозволяв не лишень констатувати факт події, а й яскраво описати її перебіг. Завдяки цьому новостворена редакція швидко привернула увагу слухачів, котрі почали встановлювати із журналістами зворотний зв'язок через кореспонденцію. Поряд із тематично-жанровими на закарпатському радіо в 1951 році відбулися й структурні зміни: «Наказом про районне й міське радіомовлення в Українській РСР була скорочена кількість редакцій радіомовлення районів і міст, які мали недостатньо розвинуту мережу радіотрансляційних точок. Разом із кількома десятками інших із різних областей України 15 листопада припинила роботу редакція радіомовлення Мукачєва» [14, арк.5].

У 1952 році Закарпатський обласний радіокомітет намагався покращити якість свого медіапродукту шляхом удосконалення грамотності редакторів та регіоналізації інформаційних повідомлень. Керівник закарпатського осередку звернувся до Українського республіканського радіокомітету з проханням виділити гроші на підвищення рівня володіння українською мовою працівників та реорганізацію випуску новин. У ранкових «Останніх вістях» почали висвітлювати найважливіші події усєї країни, а у вечірніх – тільки закарпатські. Цього року мережа мовлення одного дня включала:

7.21 — 7.24 Гімн УРСР;

7.38 — 7.40 Календар сільськогосподарських робіт області;

9.30 — 9.44 Передача для агітаторів;

9.45 — 10.00 Музична передача;

10.15 — 10.35 Літературна передача;

10.35 — 10.45 Оголошення;

10.45 — 11.15 Матеріали з угорської газети;

18.30 — 18.45 «Останні вісті»;

18.45 — 19.00 Суспільно-політичні передачі.

У цей період працівники радіокомітету Закарпаття почали активно послуговуватися жанром радіорепортажу. Невід'ємні елементи радіорепортажу – документальні шуми та живі голоси учасників подій, значно оживили закарпатський радіоэфір та привернули увагу нових слухачів.

У період «десталінізації», як і в попередні роки, в радіоэфірі Закарпаття переважали інформаційні жанри, водночас кількість аналітичних і художньо-публіцистичних жанрів зростає. Із приймачів закарпатці чули радіокоментарі, у яких представники влади аналізували та пояснювали важливі суспільно-політичні явища. За формою радіоматеріали цього жанру вирізнялися великим хронометражем, за змістом – заангажованістю. Популярним у цей час став жанр радіонарису, зокрема портретний, героєм якого, зазвичай, була людина, котра відповідала ідеалам тодішньої влади й могла стати прикладом для наслідування. Завдяки цьому жанру у працівників закарпатського радіо з'явилася можливість розкрити свій твор-

чий потенціал та оживити ефір «голосами з народу». Процес переходу від газетного до радіонарису в закарпатському ефірі відбувався поступово.

Суспільно-політичні процеси в країні відобразилися на розвитку радіомовлення для угорської нацменшини. До листопада 1956 року передачі Закарпатської обласної редакції радіоінформації угорською мовою тривали 45 хвилин на добу й були в основному дубляжем «Останніх вістей» та деяких громадсько-політичних передач. Зрідка редакція готувала репортажі з сіл, у яких проживали угорці, частіше транслиували програми про нові книги, що виходили в області угорською мовою, виступи колективів художньої самодіяльності, щодня ознайомлювали з матеріалами газети «Kárpáti igaz szó» («Карпати ігаз со», «Карпатське слово правди»). Із 1956 року обсяг передачі угорською мовою зріс до однієї години та десяти хвилин на добу, протягом яких транслиували радіовиступи представників угорської національності та радіоогляди газет. Зважаючи на збільшений обсяг роботи цієї редакції, штат її працівників був розширений удвічі.

У період стабілізації закарпатське радіо заповнило культурно-розважальну сферу інформаційного простору області: у 1968 році була створена редакція «Художніх передач», дитяча «Піонерське плем'я», молодіжна «Пролісок» та «Молдавських передач», у 1971 році почав виходити спортивний радіожурнал «Старт». Розширення структури радіокомітету Закарпаття вплинуло на збільшення жанрової палітри радіопрограм області. Новостворені редакції художніх, дитячих, спортивних та молдавських передач розширили аудиторію завдяки врахуванню вікових та національних інтересів слухачів. Редакція художніх передач активно послуговувалася різновидами радіонарису, зокрема портретним, проблемним та подорожнім. Проблемний нарис у радіомовленні області посідав особливе місце, адже він, як і радіовиступ, виконував функцію пропаганди. Редакція дитячих та спортивних передач надавала перевагу таким жанрам, як радіорепортаж та радіоогляд. Крім того, у цей період у радіоэфірі Закарпаття був заснований спортивний журнал, який вміщував короткі радіоповідомлення.

У 1973 році радіокомітет Закарпаття став кадровим і технічним підґрунтям, на основі якого почало активно розвиватися телебачення. У Закарпатському обласному комітеті з радіомовлення та телебачення були створені дві основні редакції: «Головна редакція радіомовлення» та «Головна редакція телевізійних передач». У той час, коли у складі першої було шість редакцій: «Останніх новин», «Суспільно-політичних передач», «Промислових передач», «Сільськогосподарських передач», «Передач для молоді та дітей», «Передач художнього мовлення», друга нараховувала лише три редакції: «Суспільно-політичних передач», «Продовжених програм» та «Угорських передач». Організація державного телебачення в Закарпатській області частково пригальмувала роз-

виток радіомовлення, в тому чисті й жанрову еволюцію програм, але загалом не послабила позицій радіо в медіапросторі області, оскільки воно й надалі залишалося найбільш доступним засобом масової інформації.

Першоджерело дослідження жанрової еволюції програм державного радіомовлення Закарпаття з 80-х років ХХ століття відсутнє, оскільки архівні матеріали Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії за цей період не впорядковані, тому доступу до них немає. Висновки про жанрову еволюцію програм за цей період можна робити лише з поодиноких публікацій у місцевій пресі, в яких через суспільно-політичні умови тільки частково відображався реальний стан речей.

«На початку 90-х років ХХ століття в боротьбу за місцевого слухача вступив незалежний регіональний радіожурнал «Ужгород-контакт» та радіостанція «Радіо Альтера», яке заснували студенти Ужгородського державного університету за сприяння Європейської федерації вільних радіостанцій» [6]. Новостворена радіостанція була відмінною від закарпатського державного радіо й вирізнялася програмами молодіжної тематики. Поява конкурентних недержавних електронних ЗМІ, які новизною завойовували авторитет серед слухачів, спонукало державне радіомовлення Закарпаття до пошуку нових форм висвітлення інформації. Не зважаючи на те, що ефір державного радіо Закарпаття в цей період поповнили програми нових жанрів, таких як радіоінтерв'ю та радіобесіда, обласне радіомовлення не витримувало конкуренцію поряд із новоствореними радіостанціями, які відповідали потребам слухачів не тільки формою, а й змістом.

«У 1995 році обсяг радіопрограм в ефірі державного радіо Закарпаття зріс удвічі при незмінному штатному розписові, що свідчило про збільшення продуктивності праці творчих та інженерно-технічних працівників» [5]. Такі зміни негативно відобразилися на якості радіопродукту через неготовність працівників до нової інтенсивності роботи. У 90-х роках ХХ століття для конкурентоспроможності в ринкових умовах закарпатському державному радіо бракувало кваліфікова-

них кадрів, нових проектів та технічного оновлення.

На відміну від інших областей України, через прикордонне розташування краю конкуренцію державному радіомовленню Закарпаття складали переважно іноземні станції, а не новостворені місцеві радіостанції. «У Закарпатській області новій радіостанції отримати ліцензію було складно через необхідність її погодження з сусідніми державами. Друга перешкода у створенні недержавного місцевого радіоканалу полягала в малопотужній економіці регіону, а відповідно в невеликому рекламному ринку» [16]. Відтак, державне радіомовлення Закарпаття було практично монопольним у висвітленні місцевих подій і мало серйозну конкуренцію у розважальній сфері з боку іноземних станцій». Радіомовлення прикордонних держав формувало уподобання закарпатців і впливало на форму висвітлення інформації. У 90-х роках в обласному державному ефірі радіовиступи, радіонариси та радіозвіти поступилися радіоінтерв'ю, радіорепортажам та радіоповідомленням розважального характеру.

Отже, постійним поштовхом до жанрової еволюції програм державного радіомовлення Закарпаття було прагнення радянської влади здійснити вплив на місцеве населення новоприєднаних територій, в тому числі і завдяки новим формам висвітлення інформації. Гальмувала цей процес відсутність досвіду роботи в електронних ЗМІ працівників закарпатського радіо. Програми радіо Закарпаття в перше десятиріччя еволюціонували від газетних до радіожанрів, зокрема від заміток та статей до радіовиступів, радіозвітів та радіооглядів. Згодом наповнення ефіру було розширене від інформаційних до аналітичних жанрів, «оживили» радіомовлення Закарпаття радіорепортажі. Розкрити свій творчий потенціал та зацікавити більшу слухачську аудиторію працівники Закарпатського радіо змогли завдяки жанру радіонарису, яким почали послуговуватися в 70-х роках. На жанрову еволюцію програм закарпатського радіо вплинуло прикордонне розташування краю, а відповідно іноземні станції.

Література

1. Гаврош О. Чи матиме Закарпаття пристойне радіо // Старий замок. – 1998. – 22 жовт. – С. 5.
2. Гоян О. Радіостанція як ділове підприємство: методика журналістської творчості: посіб. для студентів Ін-ту журналістики / О. Гоян. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. – 62 с.
3. Живі голоси України: нариси про радіожурналістів / упоряд. Н. М. Сидоренко. – К.: ВПЦ «Київ. університет», 2004. – 237 с.
4. Заец А. В ефіре – «RADIO ALTERA» / А. Заец // Единство-плюс. – 1992. – 14 нояб. – С. 5.
5. Зимомря Ю. Закарпатське радіомовлення – 60 років / Ю. Зимомря // Закарпатська правда. – 2005. – 19–20 листоп. – С. 5.
6. Ільницький В. «Контакт» в ефірі / В. Ільницький // Новини Закарпаття. – 1991. – 7 трав. – С. 3.
7. Кривоцюк В. Хто робить «Галю» / В. Кривоцюк // Орбіта-голос. – 1997. – 20 листоп. – С. 5.
8. Лизанчук В. Основи радіожурналістики / В.В. Лизанчук. – Київ: Знання, 2006. – 628 с.
9. Машенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа: у 2 т. / І. Г. Машенко. – Запоріжжя: Дике поле, 2006. – Т. 1: Всесвітній відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. – 380 с.
10. Машенко І. Міфи і реалії телерадіоефіру / І. Машенко. – К.: Агентство ТРК, 2001. – 260 с.
11. Наказ Українського Комітету радіоінформації при Раді Міністрів УРСР про районне й міське

- радіомовлення в Українській РСР // ЗОДА. – Ф. 1238, оп. 1, спр. 245, 17 арк.
12. Переписка з Комітетом радіоінформації при Раді Міністрів УРСР про роботу обласного комітету радіоінформації (про мовлення, апаратуру та інші питання) // ЗОДА. – Ф. 1238, оп. 1, спр. 311, 29 арк.
 13. Переписка з Комітетом радіоінформації при Раді Міністрів УРСР про роботу обласного комітету радіоінформації // ЗОДА. – Ф. 1238, оп. 1, спр. 417, 18 арк.
 14. Постанова Комітету радіофікації і радіомовлення при Раді Міністрів УРСР про роботу Закарпатського обласного радіокомітету за 1946 рік // ЗОДА. – Ф. 1238, оп. 1, спр. 28, 30 арк.
 15. Петрик П. Дещо з секретів Закарпатської «Телерадіокухні» / П. Петрик // Орбіта-голос. – 1996. – 30 трав. – С. 5.
 16. Постанова Комітету радіофікації і радіомовлення при Раді Міністрів УРСР про роботу Закарпатського обласного радіокомітету за 1949 рік // ЗОДА. – Ф. 1238, оп. 1, спр. 86, 26 арк.

Улиганець Мар'яна Василівна – аспірантка Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка.